

UŞAK ŞEHİR MERKEZİNİN NÜFUS YAPISI (1831-1842)¹

Mustafa GENÇOĞLU&Kader AKKAYA²

Özet

Bu makalede 1831-1842 yılları arasında Uşak şehir merkezinin nüfus yapısı incelenmiştir. Uşak, o dönemde Kütahya sancağına bağlı bir kazaydı. Bu araştırma, Osmanlı Arşivlerinde yer alan dört nüfus defterine dayanmaktadır. İlk olarak, bu kayıtlar Osmanlı Türkçesinden Türkçeye çevrilmiş ve kayıtlardaki veriler Access Veri tabanına kaydedilmiştir. Daha sonra bu veriler, sorgulama yöntemi ile incelenmeye çalışılmıştır. Böylece şehrin nüfus yapısı tablolar ve grafiklerle analitik olarak değerlendirilip, 1831-1842 yılları arasında Uşak şehir merkezinde bulunan nüfusun yapısı ortaya konulmaya çalışılmıştır. Nüfus defterlerinde sadece erkeklerin kayıtlı olması, nüfus yapısına dair kapsamı daraltmış, özellikle cinsiyet özelliklerinin belirlenmesinin önüne geçmiştir. Dolayısıyla verilerin elverdiği ölçüde 1831-1842 arasında Uşak merkez nüfusunu meydana getiren gruplar ile nüfustaki değişim, yaş, doğum ve ölüm oranları belirlenerek kentin nüfus yapısı ortaya konulmaya çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Uşak, Osmanlı Nüfus Sayımları, Osmanlı Nüfus Defterleri, Nüfus Yapısı

Abstract

POPULATION STRUCTURE OF THE TOWN CENTER OF USAK (1831-1842)

It is researched the population structure of the town center of Uşak between 1831 and 1842 in this article. Uşak was a district related to the Sanjak of Kütahya in that period. This research is depends on four population registers in the Ottoman Archives. First, these registers were traslated from the Ottoman Turkish to Turkish and datas in the registers were saved in the Access Database. Then these datas were tried to be examined by the method of questioning. Thus the population structure of the city were analytically evaluated by tables and graphics and the population structure of the town center of Uşak between 1831 and 1842 was tried to be put forward. The fact that only males are registered in the population registers narrowed the scope of the population structure and prevented determination of gender characteristics. Therefore, as far as the data allows, the population of the town will be tried to be determined by determining the

¹ Bu makale, Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalında yapılmış olan “Uşak Şehir Merkezinin Nüfus Özellikleri (1831-1842)” başlıklı Yüksek Lisans Tezinden üretilmiştir.

² Doç. Dr. Uşak Üniversitesi, Tarih Bölümü Öğretim Üyesi, E-posta: mustafa.gencoglu@usak.edu.tr; Tarih Bilim Uzmanı, E-posta: kaderakkaya701@gmail.com

change, age, birth, death rates in the population that constitute the center population of Usak between 1831 and 1842.

Keywords: Usak, Population of Usak, Ottoman Census, Ottoman Population Registers, Population Structure

Giriş

İç Anadolu ile Ege arasında geçiş bölgesi olan Uşak kuzeyden Kütahya, güneyden Denizli, batıdan Manisa, doğudan ise Afyonkarahisar illeri ile çevrelenmiştir. Burası ilkçağlardan beri birçok antik medeniyete ev sahipliği yapmıştır. Çağlar itibariyle Frigya, Lidya, Makedonya krallıklarının elinde bulunmuş, kısa süren İskender hâkimiyetinden sonra Bergama Krallığı'nda varlığını sürdürmüştür. Uzun bir müddet Roma hâkimiyetinin ardından 1076'da bölgede ilk Türk hâkimiyeti kurulmuştur. Fakat bu hâkimiyet uzun sürmemiş bölge, 1098'de Bizans İmparatorluğu'na geçmiştir. 1233'te Germiyanogulları'nın idaresine geçen Uşak, Banaz kazasıyla birlikte erkek evladı olmayan Germiyanoglu beyinin vasiyeti üzerine, 1429'da Osmanlı topraklarına katılmıştır (Çakır, 2010, s. 28). Bu dönemden sonra Uşak uzun bir müddet Anadolu Eyâleti'ne tabi Kütahya Sancağı'na bağlı bir kaza olmuştur (Gökçe, 2002, s. 1365). Millî Mücadele döneminde 29 Ağustos 1920 yılında uğradığı Yunan işgalinden 1 Eylül 1922'de kurtulmuş olan Uşak (Karayaman, 2010, s. 130) Cumhuriyetin ilk yıllarında kaza statüsünde Kütahya vilayetine bağlıyken 1953'te il statüsüne kavuşmuştur (Tutsak, 1994, s. 309-325).

Şehrin isminin nereden geldiği hususunda muhtelif fikirler mevcuttur. İlk olarak Uşak adının Türkler döneminde ortaya çıktığı düşünülmektedir (Özdeğer, 2012, s. 222). Uşak kelimesi Çağatay Türkçesinde "Oğul, Torun"; Arapçada (Uşşak) "Âşıklar"; halk dilinde ise "esir, köle, hürriyeti ve fikri olmayan adam olarak adlandırılmıştır (Tümer, 1971, s. 29). Uşak adının menşei ve manası hususunda kesin bir tespit olmasa da Evliya Çelebi Seyahatnamesinde geçtiği üzere (1935, s. 39) bu isim günümüzde (Uşşak) Âşıklar şehri olarak kabul edilmektedir.

Osmanlı'da nüfusu tespit etmeye yönelik ilk büyük nüfus sayımı veya tahriri, 1831'de yapılmıştır. Aslında bu tahrir, daha önceden planlanmış ve ilk olarak İstanbul'da yapılmaya başlanmışken Ruslarla çıkan savaş (1828-1829) yüzünden akamete uğramıştır (Karal, 1995, s. 8; Aydın, 1990, s. 81). Sadece erkeklerin sayıldığı 1831 nüfus tahriri ile

Osmanlı idaresi, Yeniçeri ordusunun yerine teşkil edilen ordunun finansmanı için yeni vergi kaynaklarının bulunması ve askerlik yapabilecek Müslüman erkek nüfusun tespitini amaçlıyordu (Karal, 1995, s. 11; Behar, 2000, s. 24). Sayım gizli tutulmuş, uzun askerlikten yılmış düşmüş olan Müslümanların doğru bilgi vermelerini temin için sayım işinde genellikle kadılar ve ulemeden güvenilir ve saygın kişiler görevlendirilmişti (Karpat, 2010, s. 67). Bugünkü modern nüfus sayımlarının usul ve amaçlarını tam olarak karşılamamakla birlikte yapıldığı dönem itibarıyla ilk defa ülke nüfusunun erkeklerle sınırlı da olsa ferdi olarak sayılması yeni ve önemli bir atılımdır. Kura usulünün kabulünden sonra askeri bir gaye için 1844'te (Hicri 1260) bir nüfus tahriri daha yapılmıştır (Karal, 1995, s. 9). Dolayısıyla sayımda yine sadece erkek nüfus esas alınmıştır. Defterlere kadınların kaydedilmemesi, eşkâl ve yaş tespitlerinde belirli bir ölçü veya kriterin olmaması gibi hususlar, bu sayımlara ilişkin yapılan araştırmalarda kati sonuçlara ulaşılmasının önüne geçmektedir. Ancak ait olduğu idari birim hakkında nüfus ve toplumsal yapıya dair önemli bilgileri içermesi, kaynak olarak bu defterlerin değerini göz ardı edilemeyecek seviyeye taşımaktadır. Diğer taraftan vergi mükellefi olsun olmasın Müslim, gayr-i Müslim tüm erkeklerin kaydedilmesi, en azından nüfusla ilgili klasik dönem tahrirlerine nazaran daha makul tahminlerin yapılmasına imkân sağlamaktadır.³ 1844'ü takiben 1881/1882'de başlayan 1893'te yayımlanan nüfus tahriri, Osmanlı nüfusuyla ilgili 19. Yüzyılda derlenmiş en eksiksiz ve en güvenilir rakamları vermektedir (Karpat, 2010, s. 106). Ancak ilk defa bu tahrirle sayıldığı ifade edilen kadınların 1870'te Divriği Nüfus defterinde kayıtlı olduğu tespit edilmiştir (Yüksel, 2006, s. 73). Cumhuriyet öncesinde son genel nüfus sayımı, 1905-1906'da yapılmış ve bundan yararlanılarak 1914'te Nüfus İstatistiki yayınlanmıştır (Karpat, 2010, s. 110, 399).

Araştırmanın temel kaynakları, Başbakanlık Osmanlı Arşivinde bulunan 1641, 1645, 1647 ve 1553 numaralı Uşak'a ait nüfus defterleridir. 1641 numaralı Nüfus Defteri (BOA.NFS.d., 1641) 19x49.5 ebatlı olup 200 sayfadan oluşmaktadır. Defterin kapak sayfasında H.1247/M.1831-1832 tarihi düşülmüştür. Doğum ve ölüm tarihlerine ulaşarak en son kayıtlı H.1249/M.1833 olduğu görülmektedir. Defterin mukayyidi belli değildir.

³ Osmanlı nüfus tarihinin klasik dönem ana kaynakları olan tahrir, avarız ve cizye defterlerinin bilhassa vergi potansiyelinin tespitine yönelik olmaları ve sakinlerinin kesin olarak belirlenmesinin oldukça zor olduğu hane esasına dayanmaları yüzünden, demografi çalışmalarında önemli sorunlara yol açtığına dair değerlendirme için bkz. (Koç, 2013, s. 185-187). Ayrıca bkz. (Elibol, 2007, s. 137-140).

1553 numaralı Nüfus defteri (BOA. NFS.d., 1553), Reayaya (gayrimüslimler) münhasır defterdir. 19x49 ebadında, 20 sayfası kayıtlı boş sayfalarıyla toplam 198 sayfadan oluşmaktadır. Defterin başında tarih belirtilmemekle birlikte 137. sayfasında hicri 1246/1830-1831 tarihi düşülmüştür. Defterin en son sayfasında mukayyid Mehmed Hüsamettin'in mührü bulunmaktadır. 1645 numaralı Nüfus Defteri (BOA. NFS.d., 1645) 20x53 ebadında ve 627 sayfadır. Bu defter, hem Müslümanların hem de reayanın nüfus bilgilerini içermektedir. Defterin kapak veya iç sayfalarında kayıt tarihi bulunmamasıyla beraber sonradan düşülen doğum ve ölüm kayıtlarından en erken doğum kaydının H. 21 Ş sene 1249/ M. 3 Ocak 1834 (BOA. NFS.d., 01645, s.185) tarihine denk gelmesi ve en son kaydın H.15 Ş sene 1255/M. 24 Ekim 1839 (BOA. NFS.d., 01645, s.101) olması bu defterin 1834 ile 1839 yıllarını kapsadığını ifade etmektedir. Defterin mukayyidi ise, Mehmed Aziz Efendi'dir. Sadece Müslümanların nüfus bilgilerini ihtiva eden 1647 numaralı nüfus defteri (BOA. NFS.d.,1647) 17x48 ebatların da toplam 264 sayfadır. Tarihi belirtilmeyen defterdeki en eski kayıt H. 5 M sene 1256/ 9 Mart sene 1840 (BOA. NFS.d., 01647, s.151), en son kayıt ise 3 ZA sene 1258/ 6 Aralık 1842 (BOA. NFS.d., 01647, s. 58) olarak belirlenmiştir. Dolayısıyla defter, 1840 ile 1842 tarihleri arasındaki nüfus bilgilerini kapsamaktadır.

Bu çalışmada, bahsi geçen defterlerdeki nüfus verileri yeni yazıya çevrildikten sonra Access Veri Tabanına işlenmiştir. Sorgulama metoduyla elde edilen sayısal sonuçlar tablolar, diyagramlar ve grafiklerle açıklanmaya çalışılmıştır. Access Veri Tabanının kullanılması, binlerce verinin analizi ve değerlendirilmesinde iş yüküne olumlu katkılarının yanında daha doğru tespitlere vesile olmuştur. Buna karşın çalışmada verilerin güvenilirliğine dair duyulan en ufak şüphe belirtilmiş ve ihtiyat payı gözetilmiştir. Bu bağlamda Uşak merkez nüfusunun yapısı, detaylı bir şekilde tahlil edilmeye gayret edilmiştir.

Nüfusun yapısı denilince o topluluğun hangi gruplardan meydana geldiği o topluma mensup insanların cinsiyet, yaş gibi çeşitli özellikleri itibariyle kategorilere ayrılması akla gelir (Tandoğan, 1998, s. 4). Nüfus defterlerinde sadece erkeklerin kayıtlı olması, nüfus yapısına dair kapsamı daraltmış, özellikle cinsiyet özelliklerinin belirlenmesinin önüne geçmiştir. Dolayısıyla verilerin elverdiği ölçüde 1831-1842 arasında Uşak merkez nüfusunu meydana getiren gruplar ile nüfustaki değişim, yaş, doğum ve ölüm oranları belirlenerek kentin nüfus yapısı ortaya konulmaya çalışılacaktır.

1. Nüfusun Değişimi

Osmanlı dönemi Uşak nüfusu ile ilgili ilk bilgiler 1530'a kadar uzanmaktadır. Söz konusu tarihte Uşak'ta 11 mahallede 411 hanede tahminen 2308 kişi meskûndü. Bu mahalleler Cami, Mescid-i Hacıhasan, Mescid-i Memi Çelebi, Mescid-i Kassab Hasan, Mescid-i Hacı Sadık, Burhan Fakih, Mescid-i Aybey ve Selman Fakih idi (Özav, Çakmak, 2001, s. 139). 1676 yılında yapılan bir avarız sayımında 9 mahallede 383 nefer ve 72 askeri olmak üzere 455 hane kaydedilmiştir. Bu mahalleler Sıddık, Cami-i Kebir, Burhanfakih, Hacıhızır, Karhak-Karadede, İslice, Karaağaç, Hayyam ve İplik mahalleleridir (Çakır, 2010, s. 33). 1679 da yapılan avarız sayımında da Uşak'ta 9 mahalle gösterilmiş ve 349 hanede tahmini nüfus 1745 olarak verilmiştir (Özdeğer, 2002, s. 93). Bu tahmini verilere göre nüfusta düşüş söz konusudur.

İncelediğimiz döneme gelirse; 1247 (1831)'de Uşak 9 mahalleden oluşmaktaydı. Bu mahalleler, Hacıhasan, Burhanfakih, Aybey, İslice, Hacıhızır, Cuma, Kamer, Karaağaç, Sabah'tı. Dikkat edilirse 1530'dan beri ilk üç mahalle (bunlardan Hacıhasan ve Aybey'in Mescid ibareleri düşerek) aynı isimle devam etmektedir. 1676'dan itibaren de İslice, Karaağaç ve Hacıhızır mahalleleri 1831'e kadar aynı isimlerini muhafaza etmişlerdir. Geriye kalan Cuma, Kamer ve Sabah'ın ne zaman teşkil edildiği ve/veya hangi mahallenin yerini aldığı şimdilik bilinmemektedir. Yıllar içerisinde mahalle isimlerindeki değişim günümüzde de geçerlidir. Kamer Mahallesi Işık; Cuma Mahallesi Küme; Sabah Mahallesi Kurtuluş; Hacıhızır Mahallesi Bozkurt; Burhanfakih Mahallesi Özdemir; Hacıhasan Mahallesi Ünalın olarak değiştirilmiştir (Uşak İl Yıllığı, 1968, s. 369).

1831'de Uşak, bahsi geçen 9 mahallede 3527 Müslüman (BOA. NFS.d., 1641), 310 Rum, 153 Ermeni (BOA. NFS.d., 1553) olmak üzere toplam 3990 erkek nüfusa sahipti. Bu rakamı, kadın erkek nüfusunu eşit varsayarak 2 ile çarparsak genel nüfusu tahminen 7980 olarak buluruz.⁴ İslam nüfusun ikisi mefkûd, yani kayıp iken Gayrimüslimler içerisinde ise bir Rum kayıptı.⁵

⁴ Genel nüfusun bulunmasında erkek nüfusun 2 veya 2,5 ile çarpılması hususunda farklı tercihler olsa da genel eğilim 2 ile çarpılmasıdır.

⁵ Bunlar Sabah Mahallesinden Debbağbaşıoğlu Salih bin Mehmed ve Cuma Mahallesinden İkiakçelikioğlu Hacı Hüseyin bin İbrahim'in kardeşi Mehmed'dir (BOA. NFS.d., 1641, s. 30). Gayrimüslimlerde tek mefkûd, Rum Koyuncuoğlu Dimit'tir (BOA. NFS.d., 1641, s. 124).

1834'te ise 3893 Müslüman, 365 Rum ve 161 Ermeni (BOA. NFS.d., 1645) olmak üzere 4419 erkek nüfusuna sahipti. Genel nüfus tahminen 8838'di. Bu nüfusta Müslümanların 9'u, Rumların 2'si kayıptı.⁶

1840'da 4170 Müslüman erkek nüfus vardır (BOA NFS.d., 1647). Bu tarihe ait gayrimüslim nüfus defteri bulunamadığından sadece Müslüman erkek nüfus tespit edilebilmiştir. Müslümanların toplam tahmini nüfusu ise 8340'tır. Bunların içinden 3'ü mefkûddur.⁷ Bu defterdeki verilere göre 1842'de Müslüman erkek nüfus 4147, tahmini Müslüman nüfus 8294'tür. 1844'te ise Uşak merkez nüfusu temettuat verilerine göre 6190'ı Müslüman, 955'i gayrimüslim olmak üzere toplam 7145 olarak tahmin edilmiştir (Özdeğer, 2002, s. 94). Bu sayıya, tespit edilen 1429 hanenin (1238'i Müslüman, 191'i gayrimüslim) 5 ile çarpılması sonucu ulaşılmıştır. Aradaki ciddi fark, dayanılan kaynakların neviyle açıklanabilir. Temettuat defterleri, gelir tespitine yönelik hane bazında yapılmış olan tahrir kayıtları olduğu için nüfustan ziyade bilhassa iktisadi veriler açısından önem arz eder. Dolayısıyla nüfus defterlerinin Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde araştırmacılara açılması, daha önce diğer kaynaklara dayalı olarak yapılan nüfus tahminlerinin de tashihini mümkün kılmaktadır.

1831-1842 arasındaki Müslüman erkek nüfustaki değişime itibar edilirse, 11 yıllık süreçte 620 kişilik bir artış gerçekleştiği görülmektedir (Tablo 1). Bu da 1831'e nispeten %17,57'lik bir artışa tekabül eder. Eğer 620'yi yıllara bölüp çıkan sayıyı yıllık artış olarak kabul edersek, bu da nüfusta yıllık %1,6'lık artışa karşılık gelmektedir. 1831-1839 arasındaki gayrimüslim erkek nüfusa ise 8 yıllık süreçte 45 kişi eklenmiş ve 1831'e oranla nüfusta %10,8'lik bir yükselme meydana gelmiştir. Müslüman nüfusta uyguladığımız hesaplamayı gayrimüslimler için de yaparsak yıllık 1,2'lik bir artıştan bahsedebiliriz. Fakat her iki nüfus grubundaki artışın düzenli gerçekleşmediği yıllar arasında iniş çıkışların meydana geldiği göze çarpmaktadır.

⁶ Sabah mahallesinden Cardilli Seyyid Mahmud bin Abdullah (BOA. NFS.d., 01645, s. 75), İslice mahallesinden Enteoğlu Mehmed bin İbrahim (BOA. NFS.d., s. 197), Karaağaç Mahallesinden Kayakçıoğlu Seyyid Abdurrahim bin Abdullah (BOA. NFS.d., 1645, s. 116) ve Darıcıoğlu Mustafa bin Halil (BOA. NFS.d., 1645, s. 135), Kamer mahallesinden Aşıkhaliloğlu Osman bin İsmail (BOA. NFS.d., 1645, s. 145), Burhanfakih mahallesinden Kaftancıoğlu Seyyid Mehmed Ali bin Mustafa (BOA. NFS.d., 1645, s. 157), Eminioğlu Mehmed bin Ömer (BOA. NFS.d., 1645, s. 158), Kameroğlu Veysel bin İsmail ve kardeşi Mehmed'dir (BOA. NFS.d., 1645, s. 167). Gayrimüslimlerden ise Rumlardan iki mefkûd, Sakızlıoğlu Yani ve oğlu Eftemi'dir (BOA. NFS.d., 1645, s. 595).

⁷ Sabah Mahallesi'nden Viranlıoğlu Seyyid Ali bin Mehmed (BOA. NFS.d., 1647, s. 16), Burhanfakih Mahallesi'nden Karagözoğlu Hacı Hüseyin (BOA. NFS.d., 1647, s. 131), Cuma Mahallesi'nden Kahvecioğlu Mehmed bin Hüseyin'dir (BOA. NFS.d., 1647, s. 141).

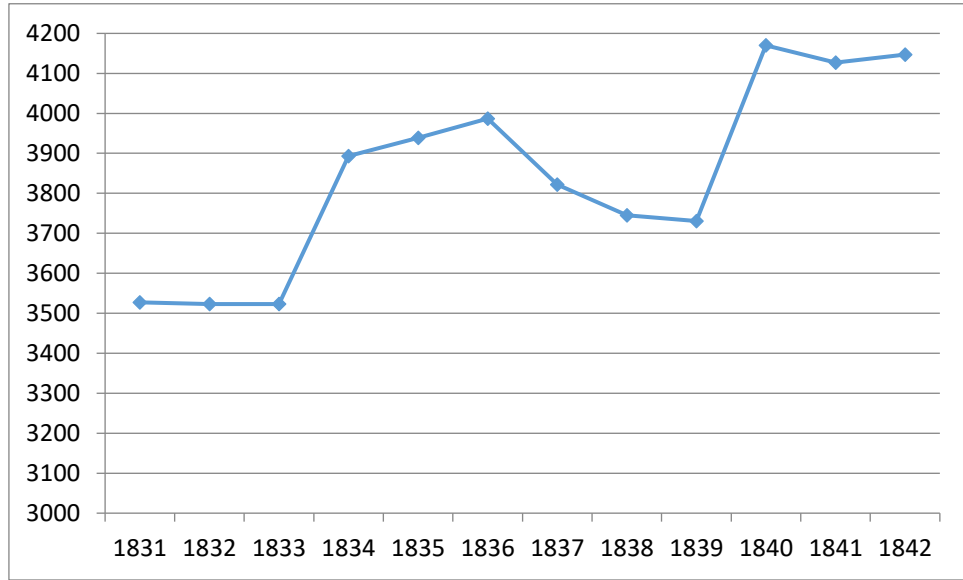
Tablo 1. Erkek Nüfus (1831-1842)⁸

Yıl	Müslüman Erkek	Gayrimüslim Erkek	Toplam Erkek Nüfus
1831	3527	463 (310 Rum, 153 Ermeni)	3990
1832	3523	461 (311 Rum, 150 Ermeni)	3984
1833	3523	458 (307 Rum, 151 Ermeni)	3981
1834	3893	526 (365 Rum, 161 Ermeni)	4419
1835	3939	527 (367 Rum, 160 Ermeni)	4466
1836	3987	528 (367 Rum, 161 Ermeni)	4515
1837	3822	514 (363 Rum, 151 Ermeni)	4336
1838	3745	507 (357 Rum, 150 Ermeni)	4252
1839	3731	508 (353 Rum, 155 Ermeni)	4239
1840	4170	-	4170
1841	4127	-	4127
1842	4147	-	4147

Müslüman erkek nüfusta 1831'den 1833'e kadar sadece dört kişilik bir azalma söz konusuken bir önceki yıla nazaran 1834'te 362 kişilik ciddi bir yükselme görülmektedir. (Bkz. Şekil 1). 1834'ten sonra nüfusta artış hızı düşse de yıllık bazda sırasıyla 46 ve 48'lik fazlayla bu eğilimini sürdürmüştü; ancak 1837'de 165, 1838'de 77, 1839'da 14 kişilik kayıpla düşüşe geçmiştir. Nüfusta 1840'da 439 kişilik ciddi bir artışın ardından 1841'de

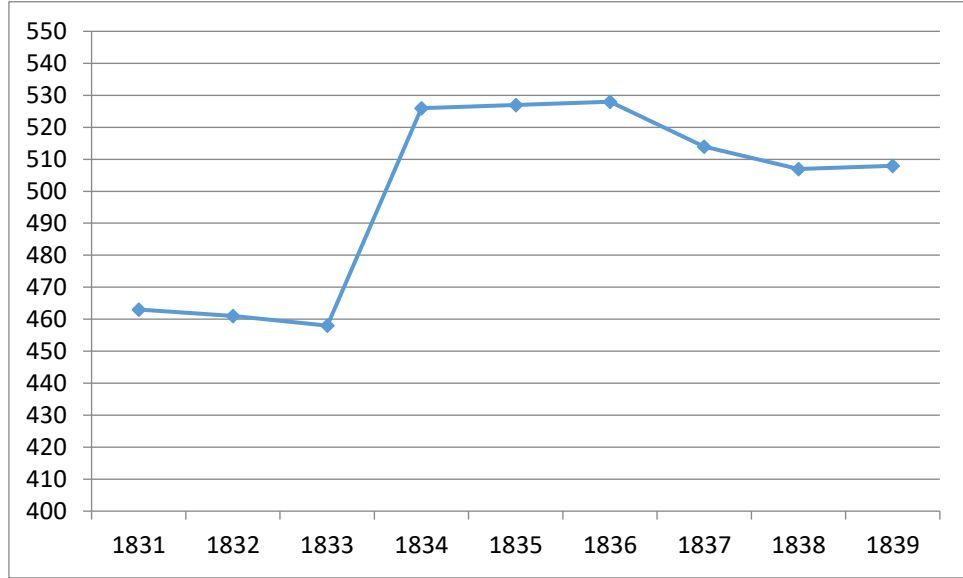
⁸ (BOA.NFS.d. 1641, BOA.NFS.d. 1645, BOA.NFS.d.1647)

yine 43 kişilik bir düşüş gerçekleşmiş, 1842’de 20 kişilik yukarı doğru bir toparlanma gözükse de 1840’taki sayıya ulaşmamıştır. Bu verilere göre her defterin başlangıç yılında bir önceki defterin son tarihine nazaran nüfusta ciddi bir artış olmaktadır. Bu da yeni tutulan defterde memurlarca önceki defterdeki verilerin tashih mi edildiği veya sil baştan yeni bir sayım mı yapıldığı hususunda bir soru işaretine sebep olmaktadır. Keza yeni bir sayımla önceki defterlerdeki eksik beyan, suiistimal veya hatalardan mütevellit eksikliklerin giderilme oranı yüksek olabilir. Bununla birlikte 1831’deki defterle 1840’daki defterde başlangıçtan itibaren düşüşler varken 1834’teki defterde nüfusta yükselme ve sonrasında azalma gözlemlenmektedir. Diğer taraftan ölüm ve doğum sayılarının tam olarak doğru yazıldığı farz edilirse, nüfus dalgalanmalarında Mısır Sorununun ülkede yarattığı krizin etkin olduğu sonucuna ulaşılabilir. Nitekim nüfustaki düşüşler, iktisadi bunalımdan kaynaklı beslenme yetersizliği ve salgın hastalıklara, ani yükselişler ise siyasi kargaşadan mütevellit göçlere bağlanabilir. Tüm bu varsayımların somutlaşması, yapılacak araştırmalara bağlıdır.

Şekil 1. Müslüman Erkek Nüfusundaki Değişim (1831-1842)

1831-1839 tarihleri arasında gayrimüslim erkek nüfusundaki değişim, aynı periyotta Müslümanlarınkiyle benzerlik göstermektedir. 1831’deki nüfus, 1833’e kadar azalmış, 1834’te yükselip 1836 yılında en üst seviyesine ulaştıktan sonra düşüşe geçmiştir.

Şekil 2. Gayrimüslim Erkek Nüfusundaki Değişim (1831-1839)

Mahalleler arasındaki nüfus dağılımına bakacak olursak; aşağıdaki tablodan da görüldüğü üzere 1831 ile 1840 arası dönemde sakin sayısında fazla artış olmamasına karşın kentin en kalabalık mahallesinin Hacıhasan olduğu görülür.

14

Tablo 2. Mahallelerdeki Erkek Nüfus

	1831	1834	1840
Hacıhasan	1078 ⁹	1178 ¹⁰	653 ¹¹
Aybey	701	768	776
Sabah	644	743	771
Karaağaç	485	530	539
Burhanfakih	265	295	287
Kamer	247	291	513
Hacı Hızır	241	262	284
Cuma	222	246	229
İslice	107	106	118

⁹Hacıhasan mahallesinde Müslüman ve Gayrimüslim nüfus bir arada yaşamaktadır. Bu sayı, Müslim gayrimüslim toplam sayıyı ifade etmektedir.

¹⁰Müslim, gayrimüslim toplam sayıyı belirtmektedir.

¹¹ Bu tarihte reyaya ait nüfus verileri bulunmadığı için bu sayı, sadece Müslüman nüfus için geçerlidir.

Toplam	3990	4419	4170
---------------	------	------	------

Bu mahallenin nüfusu heterojen yapılı olup, erkek nüfusun %57'si Müslüman, %43'ü gayrimüslimdir. 1831'de mahallede 615 Müslüman, 310 Rum ve 153 Ermeni meskûndü. 1834'te Müslümanlar 652'ye, Rumlar 365'e Ermeniler 161'e yükselmiştir. 1840'da ise Müslümanların sayısı 653'e yükselmiştir. Kentin en küçük mahallesi ise İslice'dir. 1831 ile 1834 verilerini kıyaslarsak, tüm mahallelerin nüfusunda artış olup büyükten küçüğe sıralamada bir değişiklik olmamıştır. 1840'a gelindiğinde bir miktar kayıp yaşayan Cuma ve Burhanfakih dışındaki tüm mahallelerin erkek nüfusu az çok yükselmiştir. Kamer Mahallesi nüfusu ise kentte en hızlı nüfus artışına sahip olmuştur. Hatta 1831'e nispetle nüfusunu ikiye katlamıştır. Dolayısıyla altıncılıktan beşinciliğe yükselerek az bir farkla Karaağaç'ın altında yer almıştır. Kamer'in bu denli revaç bulmasındaki etkenler hakkında herhangi bir malumatımız bulunmamakla birlikte mahallede iktisadi veya sosyal imkânları arttıran bir gelişmeyle bir cazibe merkezi haline dönüşmesi veya başka bir vakadan dolayı dışarıdan fazlaca göç alması muhtemeldir.

2.Yaş Oranları

Uşak'taki erkek Müslüman nüfusun 1831, 1834 ve 1840 yıllarındaki yaş oranlarını görmek için yaş gruplarının onar yıllık devrelere ayrılıp mukayese yapılması uygun olacaktır.

1831 tarihli defterde (BOA. NFS.d., 1641) erkeklerin 1 yaşından itibaren kaydedildikleri görülmüştür. Müslüman erkek nüfusta sırasıyla 1-10 yaş grubu %26, 11-20 yaş grubu %19, 21-30 yaş grubu %12, 31-40 yaş grubu %18, 41-50 yaş grubu %11, 51-60 yaş grubu %6 paya sahiptir. 61-70 yaş grubundakilerin nüfusa oranı %1 iken 71-80 yaşındakilerin yüzdelik payı bulunmamaktadır. Merkezde bulunan kişiler arasında en yaşlı 101 yaşında olan Sabah Mahallesi'ne kayıtlı Yazıcı Salih bin Hacı Hüseyin ile lakabı okunamayan oğlu Halil bin Ali'dir (BOA. NFS.d., 1641, s. 34-39). Müslüman erkek nüfusun yaş ortalaması ise 25,1'dir.

1834-1839 tarihleri arasındaki kayıtları ihtiva eden ikinci defterde, ilk defterden farklı olarak nüfusun yaşları 1 aylıktan itibaren kaydedilmiştir. Buna göre 0-11 aylık bebeklerin Müslüman erkek nüfusa oranı %2'dir. Nüfusta 1-10 yaş aralığındakiler %22'lik, 11-20 yaş grubundakiler %15'lik, 21-30 yaş grubundakiler %12'lik, 31-40 yaş grubundakiler %14'lük, 41-50 arasındakiler %10, 51-60 aralığındakiler %6, 61-70

aralığındakiler %3'lük oranlara sahiptir. 71-80 arasındakilerin yüzdeler payı bulunmamaktadır. İlk defterden farklı olarak 8 kişi 80-99 yaş grubunda görülmektedir. Ortalama yaşam süresinin bu dönemde artması söz konusu olabilir. 1834 tarihinde en yaşlı kişisine baktığımız zaman 100 yaşında Hacılızır mahallesinde bulunan Hacımlıoğlu Seyyid Abdurrahim bin Mehmed'dir (BOA.NFS.d.,1645, s.181). Bu tarihler arasındaki defterdeki verilere göre yaş ortalaması 26,3'dür.

1840-1842 tarihleri arası verileri ihtiva eden defterde 0- 11 aylık 25 bebek kaydedilmiştir. Bunların nüfusa oranı %1'dir. 1-10 yaş grubundakiler %34'lük, 11-20 yaş grubundakiler %13'lük, 21-30 yaş grubundakiler %12'lik, 31-40 yaş grubundakiler %14'lük, 41-50 yaş arasındakiler %12'lik, 51-60 yaş arasındakiler %7'lik, 61-70 yaş arasındakiler %4'lük, 71-80 yaş arasındakiler ise %1'lik paylara sahiptir. En yaşlı kişi 93 yaşında Çobanoğlu Mustafa Efendi bin İbrahim'dir (BOA. NFS.d., 1647, hane 131, s. 115). Yaş ortalaması ise 26'dır.

Tablo 3. Müslüman Yaş Dağılımı

Yaş Grubu	1831	1834	1840
0-11 aylık	-	80	25
1-10	955	1005	1384
11-20	715	697	584
21-30	433	518	541
31-40	667	637	594
41-50	397	450	508
51-60	208	261	294
61-70	44	126	173
71-80	7	23	52
80 ve üzeri	2	8	5

Yukarıdaki tabloda yer alan veriler, Müslümanların genç bir nüfusa sahip olduğunu göstermektedir. Yaş grupları arasında en fazla paya 1-10 yaşındaki kişiler sahiptir. 61-70 yaşlarındaki kişilerde bir hayli artmanın olmasının nedeni de ortalama yaşam süresinin uzaması ve sağlık koşullarının iyileşmiş olması olabilir.

1831 (BOA. NFS.d., 1553) ve 1834 yıllarına ait defterlere göre Gayrimüslimlerden ilk olarak Rumların yaş oranlarını incelediğimizde, 1831'deki Rum nüfus içerisinde 1-10 yaşının nüfusa oranı %26'dır. Bu grup, nüfusun en kalabalık kesimini oluşturmaktadır. 11-20 yaş grubu %20, 21-30 yaş grubu %16'lık bir paya sahiptir. 31-40 yaş aralığındakiler %15, 41-50 yaş aralığındakiler %11'lik, 51-60 yaş aralığındakiler %7'lik, 61-70 yaş aralığındakiler %2'lik oranlara sahiptir. Rum nüfusta 71 ve üzeri yaşta 2 kişi bulunmaktadır. Rumların en yaşlısı 1833'de 85 yaşında ölen Çeloğlanoğlu Yani veled-i İstimat'dır (BOA.NFS.d., 1553, s.128). Rum erkek nüfusunun ortalama yaşı ise 25,1'dir.

Tablo 4. Rum Yaş Dağılımı

Yaş Grubu	1831	1834
0-11 aylık	4	25
1-10	84	103
11-20	64	61
21-30	49	41
31-40	48	80
41-50	35	29
51-60	22	17
61-70	6	12
71-80	1	3
80 ve üzeri	1	-

Aynı tarihte Ermenilerin 1-10 arası yaş grubunun nüfusa oranı %31'dir. 11-20'dekilerin ortalaması %19'dur. Rum nüfusuna oranla bu gruptakilerin sayıları bir hayli azalmıştır. Ermeni nüfusunda 21-30 yaşındakiler %20'lik, 31-40 yaşındakiler %8'lik, 41-50 yaşındakiler %7'lik, 51-60 yaşındakiler %7'lik, 61-70 yaşındakiler %5'lik oranlara sahiptir. 70 ve üzeri 2 kişi bulunmaktadır. Ermeni erkek nüfusunun yaş ortalaması 24,7'dir.

1834'de Rumların yaş gruplarına baktığımız zaman 0-11 aylık 10 bebek bulunmaktadır. Nüfusa oranı %6'dır. Rum nüfusta, sırasıyla 1-10 arası kesim %25'lik, 11-20 arası %15'lik, 21-30 arası %10'luk, 31-40 yaşındakiler %19'luk. 41-50 arası

%7'lik, 51-60 arası %4'lük, 61-70 arası %3'lük paylara sahiptir. 71 üzeri yaşta ise 2 kişi bulunmaktadır. En yaşlı kişiler ise 80 yaşındaki Andonoğlu Arslan veled-i Yani ve Terinte(?)oğlu Hristo veled-i Nikola'dır (BOA. NFS.d., 1645, s. 610). Rumlarda 1834'te yaş ortalaması 25'dir.

Ermenilerde 1834'te yaşına girmemiş bebeklerin oranı %4'tür. Ermeni nüfusunda 1-10 yaş arasındakiler % 23, 11-20 arasındakiler %19, 21-30 arasındakiler %17, 31-40 arasındakiler %9, 41-50 arasındakiler %8 ve 51-60 arasındakiler % 5, 61-70 arasındakiler %3 oranlarına sahiptir. Bu gayrimüslim grupta 71 üzerinde 2 kişi vardır. Ermenilerin en yaşlısı, 88 yaşındaki Haytaoğlu Serkiz veled-i Artin'dir (BOA. NFS.d., 1647, hane 131, s. 115). Ermeni nüfusunun yaş ortalaması ise 24,4'dür.

Tablo 5. Ermeni Yaş Dağılımı

Yaş Grubu	1831	1834
0-11 aylık	2	8
1-10	48	40
11-20	30	32
21-30	31	30
31-40	12	16
41-50	10	13
51-60	10	9
61-70	8	6
71-80	2	1
80 ve üzeri	-	1

Aşağıdaki tabloda da görüldüğü üzere defterlerde yaş kayıtlarıyla ilgili bazı tutarsızlıklar tespit edilmiştir. Yaşlar arasında 10-15 yıllık bir zaman farkının bulunması memur hatasından kaynaklanabileceği gibi yanlış beyandan da olabilir. Dolayısıyla Uşak nüfusunun yaş oranının belirlenmesinde bu problemten mütevellit yanlış payının da hesaba katılması gerekmektedir.

Tablo 6. Defterlerde Yaş Kayıtlarındaki Tutarsızlıklar

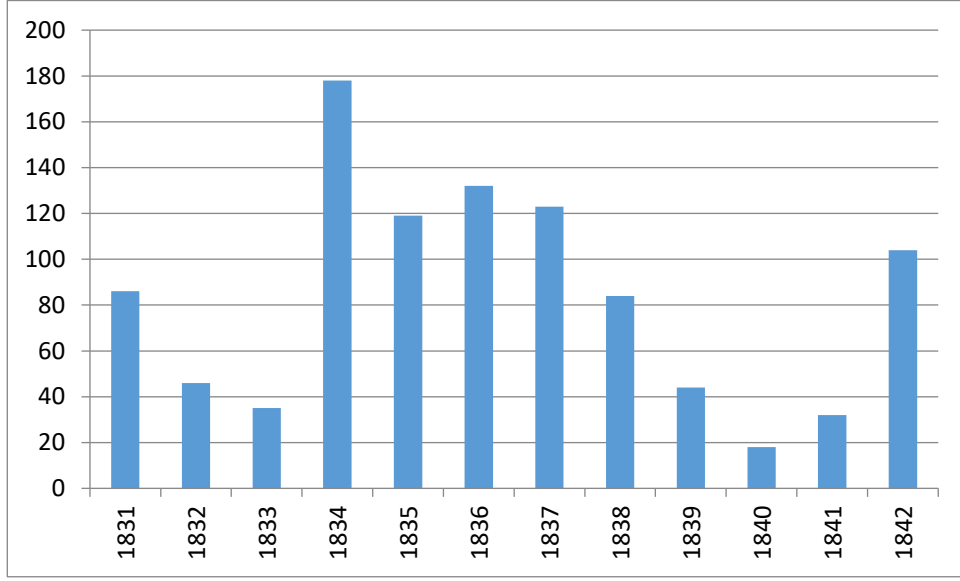
İsim	Mahalle	183	183	184
		1	4	0

Osmançealebioğ lu Seyyid Mehmet bin Ömer	İslice	50	50	-
Börkçüoğlu Seyyid Ebubekir bin Mehmed	İslice	65	80	-
Çepişoğlu Seyyid Ömer bin Mehmed	İslice	27	25	-
Kürtoğlu Hacı Memiş bin Mustafa	İslice	55	70	-
Alaşehirlioğlu SeyyidAhmed bin Hüseyin	İslice	40	35	48
Hatuncukoğlu Seyyid Hüseyin bin Osman	İslice	35	35	-
Ballıoğlu Seyyid Hafız Mehmed bin Mustafa	İslice	20	40	50
Yörükoğlu Mustafa bin Yusuf	Hacıhasan	55	65	-
Öksüzoğlu Seyyid Ali bin Mehmed	Hacıhasan	-	57	75
Nakibzade Seyyid Osman bin Osman	Sabah	60	70	-
Bayburtluoğlu SeyyidMehmed bin Mustafa	Sabah	38	38	38

Bardakçiođlu Seyyid Mustafa bin Ali	Karaağaç	-	50	65
Göbekliođlu İbrahim bin Elhac Mustafa	Burhanfaki	15	15	-
Karamađođlu Seyid Hacı Abdullah bin Mustafa	Kamer	55	52	-

3. Doğum-Ölüm Oranları

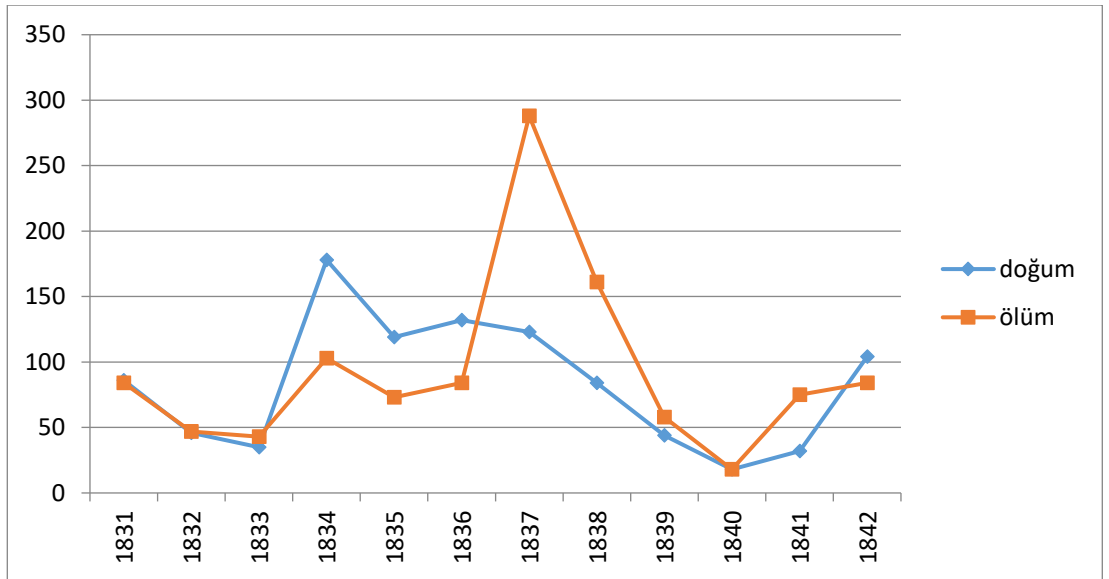
Nüfus defterlerinde sayımdan sonraki süreçte doğanların ve ölenlerin kaydı düşüldü. Keza 1831-1833 tarihleri arasında Müslüman erkek nüfusta 168 kişinin doğduğu tespit edilmiştir. Dođanlardan birisinin tarihi yazılmamıştır. Bunlardan 86'sı 1831'de, 46'sı 1832'de, 35'i 1833'te doğmuştur. 1834-1839 tarihlerinde 680 kişi doğmuştur. Buna göre 178'i 1834'de, 119'u 1835'te, 132'si 1836'da, 123'ü, 1837'de, 84'ü 1838'de ve 44'ü 1839'da doğmuştur. 1840-1842 yılları arasında 153 bebek bulunmaktadır. 1840 yılında 18, 1841'de 32, 1842'de 104 doğum gerçekleşmiştir. Bu veriler aşağıdaki grafikte daha açık bir şekilde görülmektedir. Ebeveynin beyan etmemesi veya beyan ettiği yaşı gerçek olmaması gibi sebepler, bu sayıların kesinliğine gölge düşürmektedir. Nitekim yakın zamana kadar ebeveynler içerisinde askere erken gitmesi amacıyla oğlunu nüfusa geç kaydettirenler olduğu gibi ölen oğlunun yerine yeni doğanı kaydettirenlere de rastlanmaktaydı. Dolayısıyla o dönemin koşulları göz önüne alındığında özellikle yaşla ilgili beyanlarda durumun daha da şüpheli olduğunu tahmin etmek zor değildir.

Şekil 3. Müslümanların Doğum Oranı (1831-1842)

Müslümanlarda ölüm oranlarına bakacak olursak, 1831-1833 tarihlerinde toplam 174 Müslüman erkek vefat etmiştir. Bu arada 1831 defterindeki üç Müslüman ölüm kaydının silik olması münasebetiyle okunamadığını da ifade etmeliyiz. 1831’de 84, 1832’de 47, 1833’de 43 kişi ölmüştür. Ölüm yaşı ise 45-55 yaş arasındadır.

1834-1839 tarihleri arasındaki ölümleri incelersek, 1834’de 103, 1835’de 73, 1836’da 84, 1837’de 288, 1838’de 161 ve 1839’da 58 olmak üzere toplam 767 kişinin ölüm kaydı mevcuttur. 1840-1842 tarihlerinde 177 kişi’nin ölüm kaydı vardır. 1840’de 18, 1841’de 75, 1842 yılında 84 vefat eden kişiye ulaşılmaktadır.

Şekil 4. Müslümanların Doğum- Ölüm Oranları (1831-1842)

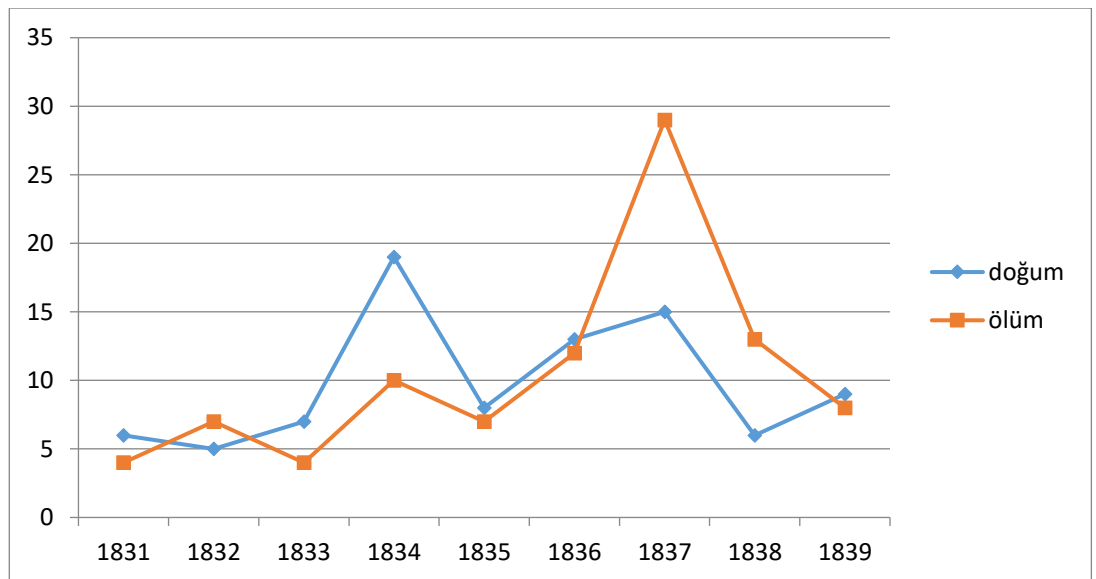
Grafikten de anlaşılacağı üzere 1833'den sonra doğum oranlarında bir artma meydana gelmiş. 1838'e kadar statik olarak devam eden bu durum 1838'den sonra düşmeye başlamıştır. 1840'da doğum-ölüm oranı eşitken 1841'de ölümler, doğumun iki katını aşmıştır. 1842'deki toparlanma 1841'deki nüfusta açılan gediği kapatmaya yetmemiştir.

1831-1833 Gayrimüslimlerin doğum oranları incelendiği zaman Rumlarda 15 kişinin doğduğu tespit edilmiştir. Bunlardan 4'ü 1831'de, 5'i 1832'de, 6'sı 1833'te doğmuştur. Ermenilerde ise 1831'de 2, 1833'te 1 doğum görülmektedir. Eldeki verilerden Gayrimüslimlerde doğum oranının düşük olduğu görülmektedir.

Rumlarda 1834-1839 arasında 56 doğum vardır. 1834 yılında 15, 1835'de 7, 1836'da 12, 1837'de 14, 1838'de 5 ve 1839'da 3 doğum kaydı bulunmuştur. Aynı süreçte Ermenilerde 14 doğum mevcuttur. 1834'de 4, takip eden 4 yılda 1'er ve son olarak 1839'da 6 doğum kaydına rastlanmıştır.

Gayrimüslimlerde ölümler, defterlere *mürdşüd* olarak kaydedilmiştir. 1831-1833 arasında Rumlardan 12 kişi ölmüş olup 1831, 1832 ve 1833'de 4'er kişi ölmüştür. Bu süreçte Ermenilerden sadece 1832'de 3 kişinin ölüm kaydına rastlanmıştır.

1834-1839 yıllarında Rumlara ait 61 ölüm kayıttan 8'i 1834'e, 5'i 1835'e, 12'si 1836'ya, 18'i 1837'ye, 11'i 1838'e, 7'si 1839'a aittir. Ermenilerden 1834'de 2, 1835'de 2, 1837'de 11, 1838'de 2 ve 1839'da 1 kişi ölmüştür. 1834 defterinde Ermenilerden bir kişinin ölüm tarihi okunamamıştır.

Şekil 5. Gayrimüslimlerin Doğum - Ölüm Oranları (1831-1839)

Grafikten de anlaşılacağı üzere en fazla ölüm 1837 yılında olmuştur. Bu yılda ölümler doğumlardan fazladır. Ancak bu oranın artmasında en büyük pay Ermenilere aittir. Rumlarda ölümler doğumlardan dört fazlayken Ermenilerde bir doğana karşılık 11 ölüm gerçekleşmiştir. Fakat bu tarihte Müslümanlarda da ölüm oranının artmış olması, kentte ölümü tetikleyen genel bir sorunun olduğu şüphesini arttırmaktadır.

Sonuç

Nüfus defterlerinden yararlanarak Uşak merkezdeki yapısını ortaya koymaya çalıştık. Elde ettiğimiz verileri değerlendirerek bazı bilgi ve bulgulara ulaştık. Buna göre Uşak, 1831’de 3527 Müslüman, 310 Rum, 153 Ermeni olmak üzere toplam 3990; 1834’te ise 3893 Müslüman, 365 Rum ve 161 Ermeni olmak üzere toplam 4419 erkek nüfusa sahipti. Kadın-Erkek sayısı eşit kabul edilirse, kentin genel nüfusu, tahmini 1831’de 7980 iken 1834’te 8838’di. 1840’a ait gayrimüslim nüfus defteri bulunamadığı için bu tarihte şehirde 4170 Müslüman erkek nüfus tespit edilmiş olup bunların toplam tahmini nüfusu ise 8340’tı. 1831-1842 arasındaki Müslüman erkek nüfusta yıllık %1,6’lık, 1831-1839 arasındaki gayrimüslim erkek nüfusta ise yıllık 1,2’lik artış görülmüştür. Fakat her iki nüfus grubundaki artış düzenli gerçekleşmemiş, yıllar arasında iniş çıkışlar olmuştur. Bu süreçte şehrin en kalabalık mahallesi, Müslüman ve gayrimüslimlerin birlikte yaşadığı Hacıhasan’dı. En küçük mahallesi İslice’ydi. Kamer ise en hızlı nüfus artışına sahip olan mahalleydi. Diğer yandan şehirde genç nüfusun diğer kesimlere nazaran yüksek olduğu tespit edilmiştir. Ancak bazı tarihlerde ölümlerin doğumlardan oldukça fazla olması, bunun Mısır Sorununa bağlı iktisadi bunalımdan mütevellit yoksulluğun tetiklediği sağlık problemlerinden kaynaklanabileceğini akla getirmektedir.

Kaynakça

Arşiv Belgeleri

BOA.NFS.d., 01553

BOA.NFS.d., 01641

BOA.NFS.d., 01644

BOA.NFS.d., 01645

BOA.NFS.d., 01647

Kaynaklar, Araştırmalar Ve Başvuru Eserleri

AYDIN, Mahir (1990), “Sultan II. Mahmud Döneminde Yapılan Nüfus Tahrirleri”, Sultan II. Mahmud ve Reformları Semineri (28-30 Haziran 1989), İstanbul, s.81-106

BEHAR, Cem (2000), Osmanlı İmparatorluğu’nun ve Türkiye’nin Nüfusu 1500-1927, Tarihi İstatistikler Dizisi, C. II, Devlet İstatistik Enstitüsü Yayınları, Ankara.

Cumhuriyetin 50.Yılında Uşak 1973 İl Yıllığı (1973), UŞAK Valiliği, İzmir: Ticaret Matbacılık.

Çakır, İ. Ethem (2012), “Uşak Kazâsı (1676 Tarihli Avârız Defterine Göre)”, OTAM, s. 27-47.

ELİBOL, Numan (2007), “Osmanlı İmparatorluğu’nda Nüfus Meselesi ve Demografi Araştırmaları”, *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, C. 12, S.2, s. 135-160.

Evliya Çelebi (1935), *Seyahatname Anadolu, Suriye, Hicaz 1671-1672*, C. 9, İstanbul: Devlet Matbaası.

Gökçe, Turan (2002), “Tahrir Defterlerine Göre XVI. Yüzyılda Uşak Kazası Kır İskân Yerleri ve Nüfus”, *XIII. Türk Tarih Kongresi (4-8 Ekim 1999-Ankara)*, C. 3, s. 1365-1387.

Karal, Enver Ziya. (1995), *Osmanlı İmparatorluğunda İlk Nüfus Sayımı 1831*, Ankara: T.C Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü.

Karayaman, Mehmet. (2010), *Kuvâ-yı Milliye ve Milli Mücadele’nin Örgütlenişinin 90. Yılı Uşak’ta Kuvâ-yı Milliye*, 2. baskı, Uşak: Uşak Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Yayını.

Karpat, Kemal. (2010), *Osmanlı Nüfusu (1830-1914)*, çev., Bahar Tırnakçı, 2. Baskı, İstanbul: Timaş Yayınları,

Koç, Yunus (2013) “Ömer Lütfi Barkan’ın Tarihsel Demografi Çalışmalarına Katkısı ve Klasik Dönem Osmanlı Nüfus Tarihinin Sorunları”, *Bilig*, S. 65, s. 177-202.

Özav, Lütfi ve Çakmak, Biray (2001), “Uşak Şehir Nüfusunun Tarihi Gelişimi”, *Süleyman Demirel Üniversitesi, Burdur Eğitim Fakültesi Dergisi*, S. 2, s. 137-148.

Özdeğer, Mehtap (2002), “19. Yüzyılda Uşak Şehrinde Ekonomik ve Sosyal Hayat”, *Türk Dünyası Araştırmaları*, S. 140, s. 92-116.

Özdeğer, Mehtap (2012), “Uşak”, *TDVİA*, C.42, s. 222-226.

Tandoğan, Alaettin (1998), *Demografik Temel Kavramlar ve Türkiye Nüfusu*, Trabzon: Lega Kitabevi.

Tutsak, Sadiye (1994), "Uşak Kazasında Mülki Taksimatın Gelişimi", *Tarih İncelemeleri Dergisi*, S. IX, İzmir: 309-325.

Tümer, Haşim (1971), *Uşak Tarihi*, İstanbul: Gün Matbaası.

Yüksel, Hasan (2006), “Osmanlı’da Modern Anlamda Yapılan İlk Nüfus Sayımına Göre Divriği’nin Demografik Yapısı”, *Nüfusbilim Dergisi*, S. 28-29, s. 73-79.